

Impressie van een indrukwekkend Bajesmuseum

‘In de Blokhuispoort is menig gedetineerde gestorven aan eenzaamheid’

In de Blokhuispoort in Leeuwarden is tegenwoordig een heus bajesmuseum gevestigd. Sinds de bouw in 1874 tot 1969 was in dit monumentale gebouw een Bijzondere Strafgevangenis voor de zwaarste delinquenten ondergebracht, zeg maar een voorloper van de EBI in Vught. Sinds 1891 hoorde er ook een Huis van Bewaring bij, totdat in 2007 de laatste gedetineerden in voorlopige hechtenis werden overgeplaatst. Het rijksmonument werd gerestaureerd en kreeg als nieuwe bestemming een cultureel bedrievencentrum. Daar maakt het bajesmuseum deel van uit. Bonjo-medewerker Dini van het Noorden tipte ons dat het de moeite waard was om er een kijkje te gaan nemen. Wie beter dan Bregje Veltman, Friese van geboorte, konden we vragen daar gevolg aan te geven? Op deze pagina's haar verhalen: een gesprek met de mensen achter het museum plus haar verslag van een exclusieve rondleiding.

Bregje Veltman (tekst en foto's)

Op vrijdagavond 3 maart trof ik Willem Helfrich zoals afgesproken op de grote binnenplaats van de Blokhuispoort onder de klok van de derde poort. De Blokhuispoort is een indrukwekkend pand met dito geschiedenis. Helfrich heeft mij uitgenodigd voor een exclusieve rondleiding voorzien van bijzondere verhalen. We begonnen het gesprek in het directeurskantoor, waar tevens museumgids Marten de Vries aanwezig was. Dit kantoor is de uitvalsbasis van de heren. Het kantoor is in originele staat, voor het laatst verbouwd in de jaren '50. Hier nam voormalig gevangenisdirecteur A.B.R. Jansen altijd plaats. Jansen had de gewoonte om voor het raam te gaan staan om de gedetineerden op de luchtplaats te kunnen observeren. In herinnering hieraan staat een levensgrote pop in directeurskleding in eenzelfde opstelling.

De stoelen in de ruimte hebben allemaal een andere hoogte, rangen en standen speelden destijds een grote rol. Zo zat de gevangenisdirecteur stevast in de hoogste stoel. Bovendien zat degene met de hoogste rang het dichtst bij de directeur. Elke ochtend vond er in dit kantoor een ochtendrapport plaats tussen afdelingshoofden waarbij de gedetineerden werden besproken. Op de tafel voor ons liggen diverse gevangenisattributen, waaronder een zogeheten 'knevelketting' waarmee gedetineerden vervoerd werden. Door deze ketting om een pols te wikkelen en aan te draaien bij weerstand konden gedetineerden op een

gegeven moment niet anders dan meewerken. Tot 1990 werden deze knevelkettingen gebruikt in de Blokhuispoort. In dit gebouw hebben zich barbaarse taferelen voorgedaan tot aan marteling en moord toe.

Van vesting tot bajes

Het begon in 1499 met het Blokhuis als militaire vesting waarin zo'n duizend militairen gelegerd waren. Dit was een militair fort met vier grote torens met kanonnen erop. Gevangenen waren er in die tijd nog niet. Het gebouw heeft zo'n tachtig jaar dienstgedaan als militaire basis waarna het

Tot 1990 knevelkettingen gebruikt in de Blokhuispoort

telkens een andere functie kreeg. Er werden barakken geplaatst waarin landlopers en dronkenlappen werden opgesloten om ze van de straat te houden. Er werd ook een rechtbank gevestigd op het terrein. Mensen werden verhoord in de zogeheten pijnigtorens. Marteling vond plaats totdat de gedetineerde 'de waarheid' sprak. Er was ook een galg geplaatst en openbare terechtstellingen waren aan de orde van de dag. De stadsbeul verdiende een paar extra centen aan het uitvoeren van lijfstraffen, zoals openbare afranselingen.

Uiteindelijk liet de staat van het gebouw te wensen over. Brandjes en ontsnappingen leidden uiteindelijk tot de bouw van het huidige pand in 1874. Het werd een Bijzondere Strafgevangenis voor gedetineerden die de zwaarste delicten in Nederland hadden begaan. Gedetineerden werden in Leeuwarden geplaatst als hen een straf was toebedeeld van minimaal vijf jaar tot levenslang. De Bende van Oss heeft bijvoorbeeld in de Blokhuispoort gezeten, maar ook Ijje Wijkstra. Wijkstra bracht in zijn eentje in 1929 vier veldwachters om het leven in het huidige Kornhorn in de gemeente Grootegast, destijds nog Doezum. Na zeven jaar detentie in de Blokhuispoort en diverse suïcidepogingen, waaronder het opensnijden van zijn buik, is Ijje overgeplaatst naar het Rijkskrankzinnigengesticht in Woensel waar hij uiteindelijk na twee weken aan tuberculose overleed. De tuberculose had hij in Leeuwarden opgelopen.

Bewaarder-historicus

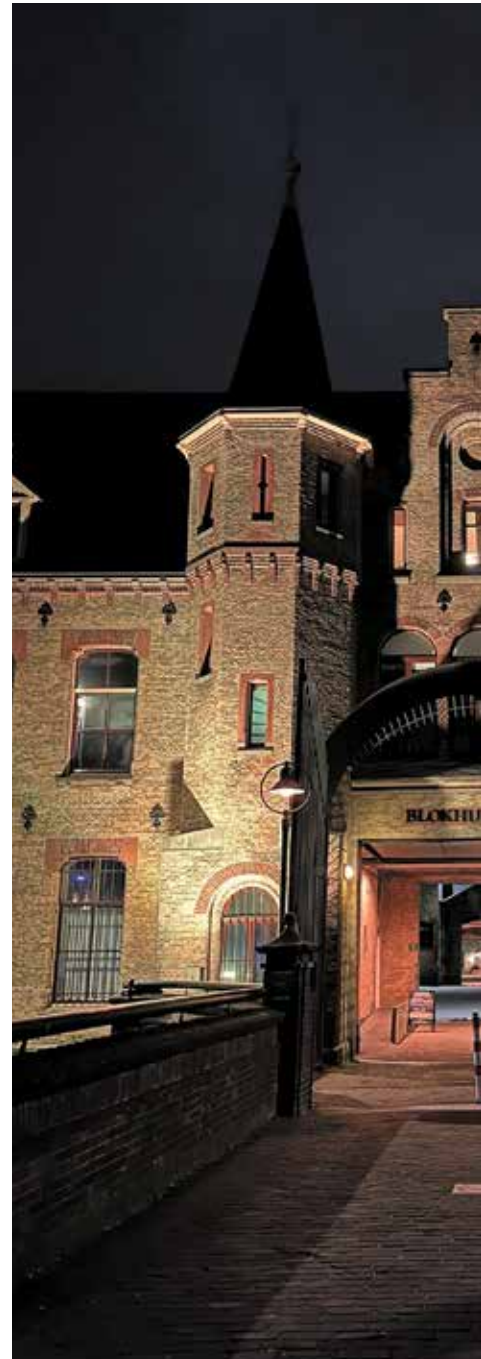
Helfrich heeft twintig jaar lang als bewaarder in de Blokhuispoort gewerkt. De Vries is gepensioneerd en heeft als hobby historisch onderzoek. Hij meldde zich in de vorige zomer bij Helfrich met enkele kritische aandachtspunten met betrekking tot de teksten op de website van de Blokhuispoort. In een opwelling vroeg de Vries of er ook belang was bij een gids. En zo geschiedde: de Vries ging op sollicitatie en inmiddels is hij sindsdien met plezier een gewaardeerde gids bij de Blokhuispoort. Hij geeft aan een speciale band te hebben met het

gevangeniswezen, zie verderop. Helfrich benadrukt dat niet iedereen geschikt is als gids. Je moet in ieder geval feeling hebben met het gebouw en de geschiedenis en je moet het verhaal met plezier kunnen overbrengen op de mensen.

Twintig jaar geleden begon

Mensen werden verhoord in de 'pijnigtorens'

Helfrich met het verzamelen van de geschiedenis van de Blokhuispoort. Hij heeft een wijdverspreide cd-rom gemaakt met daarop de geschiedenis en later een website. De website heeft zo'n 240 pagina's met uitgebreide verhalen over de Blokhuispoort. Tevens heeft Helfrich dertien e-boeken gemaakt. Alles wat hij kon vinden heeft hij gebundeld en op de website geplaatst. 'De website is eigenlijk een soort van encyclopedie geworden van de Blokhuispoort,' aldus Helfrich. Het gebouw zit volgens hem vol met verhalen door alles wat er zich heeft afgespeeld. 'En stenen kunnen niet praten, dus doen wij het verhaal.' De website wordt gearchiveerd door de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag, zo wordt deze informatie altijd bewaard. Helfrich is inmiddels een doorgewinterde historicus, gespecialiseerd in het gevangeniswezen.

De Blokhuispoort.

Museummannen Helfrich en De Vries.

niswezen, met name in Friesland.

Volledige afzondering

In de Bijzondere Strafgevangenis brachten gedetineerden de eerste vijf jaar in algehele afzondering door. Er werd niet met deze gedetineerden gesproken, ook niet door medegedetineerden. Zo werd ernaar gestreefd 'criminele besmetting' tegen te gaan. Een halfuur luchten in een luchtkooi was wettelijk verplicht, maar de overige 23,5 uur brachten zij in eenzame opsluiting door. Op zondag werden de gedetineerden verplicht om naar een zogeheten hokjeskerk te gaan. Iedereen zat in een eigen hokje met kippen-gaas aan de voorkant. Er mocht niet met elkaar gesproken worden en ook niet gezongen. In

die periode zijn veel mensen helemaal doorgedraaid. Menig gedetineerde is er gestorven aan eenzaamheid. Helfrich heeft inmiddels al meer dan tweeduizend gedetineerden in beeld gebracht die in de Blokhuispoort overleden zijn.

Helfrich vertelt een indrukwekkend verhaal dat hem altijd is bijgebleven. Enkele jaren geleden wilde Nico Frijda komen kijken bij de Blokhuispoort. Hij had hier als veertienjarige samen met zijn vader gezeten tijdens de oorlog, ze waren joods. Op een bepaald moment kwam zoon Nico langs zijn vaders cel, maar die bleek leeg te zijn. Hij heeft zijn vader nooit meer gezien. Die was naar een concentratiekamp gestuurd, zo bleek later. Over zijn

Fotogalerij met meer en minder vermaarde bewoners van de Blokhuispoort. Rechts een kruiwagen met dwangbuis voor transport van opstandigen.

Rondleiding in de Blokhuispoort

Tijdens een indrukwekkende rondleiding word ik wegwijs gemaakt in de Blokhuispoort. Wij starten bij een gedetailleerde maquette van het gebouw, gemaakt door een gedetineerde. Vervolgens mag ik even ervaren hoe een gedetineerde het luchten beleefde in een van de twee overgebleven luchtkooien. Helfrich en de Vries vertellen gepassioneerd over de bijzondere verhalen die zich hebben afgespeeld in het gebouw. Bijzondere ruimtes worden met groot enthousiasme uitgebreid toegelicht. De mannen weten werkelijk waar alles te vertellen over het gebouw en de geschiedenis. De bekende Overval door het verzet aan het eind van de oorlog wordt breed uitgemeten toegelicht door Helfrich en de Vries. Dit was een spectaculaire bevrijdingsactie die met militaire precisie werd uitgevoerd op 8 december 1944. Hierbij werden 51 verzetsstrijders uit de zwaarbewaakte Blokhuispoort bevrijd zonder ook maar een enkel schot te lossen. Vervolgens toont Helfrich mij een afbeelding van door een gedetineerde ingeslikte voorwerpen. Zo werden onder andere bestek, naalden en scheermesjes ingeslikt om zo bij de medische dienst terecht te komen, ook weer een schreeuw om aandacht. Vervolgens moesten deze gedetineerden watten doorslikken om de schade van de scherpe voorwerpen in de maag te beperken.

In de Blokhuispoort vinden op gezette tijden rondleidingen plaats die ik van harte kan aanbevelen. Een rondleiding duurt gemiddeld een uur en een kwartier. Rondleidingen vinden plaats op woensdag-, donderdag- en vrijdagmiddag. Op de zondagmiddag worden extra rondleidingen aangeboden. Ook in de avond worden op afspraak rondleidingen aangeboden. De minimumleeftijd hiervoor is 16 jaar. Deelnemers kunnen daarbij kiezen uit drie thema's: De Cipier (Helfrich), Prisoner in Friesland en The Hangman (wereldwijde straffen vroeger en nu). Raadpleeg voor het reserveren van een rondleiding en voor extra informatie over de rijke geschiedenis van de Blokhuispoort de uitgebreide website www.blokhuispoort.nl.

Vrijlating gaat nog altijd niet zoals zou moeten

ervaringen heeft Nico Frijda een boek geschreven, 'Post uit Friesland'.

Stalen slaapkooien

In de Bijzondere Strafgevangenis was ruimte voor 90 cellen. In het andere grote gebouw, het Alcovengebouw, konden zo'n 400 gedetineerden gehuisvest worden. De dag brachten de gedetineerden door in cellen, 's avonds werden ze naar stalen slaapkooien op zolder gebracht. Zij hadden daar geen water en toiletvoorzieningen, enkel een po. Tot 1945 was dit gebruikelijk in het Nederlandse gevangeniswezen. In Veenhuizen tot in de jaren '60. Vanwege het grote aantal mensen op een beperkt oppervlak, in combinatie met gebrekkige hygiëne waren stank en ziektes aan de orde van de dag.

Helfrich stipt de bekende vergelijking gevangenis / hotel aan en refereert hierbij aan de komst van televisies in cellen. De maatschappij was onthutst door deze beleidskeuze, maar als cipier was Helfrich hier juist blij mee. Voordat de televisies kwamen, sneden gedetineerden geregeld hun polsen door als schreeuw om aandacht ('automutilatie'). Met de komst van de televisie in 1986 kregen gedetineerden afleiding en was er nauwelijks meer sprake van incidenten. De keerzijde van de komst van de televisie was het wegvallen van de avondrecreatie om personeelskosten omlaag te brengen. Ook door de komst van de magnetron rond 2005 kon bezuinigd worden op personeel.

Buurvrouw doet aangifte

Museumgids De Vries maakt zijn 'specialiteit' met betrekking tot het gevangeniswezen kenbaar. Hij vertelt dat hij zestien maanden in het gevangeniswezen in Veenhuizen in onschuld heeft doorgebracht. Zijn detentieperiode vond plaats van zomer 2014 tot 19 februari 2016. Op basis van slechts één aangifte, van een buurvrouw met wie hij in conflict was, is de Vries gedetineerd geweest vanwege 'poging tot doodslag'. Hij is een boek aan het schrijven over zijn bijzondere ervaringen en de wijze waarop hij zestien maanden lang 'het systeem testte'. Momenteel is de Vries bezig met de herziening van zijn zaak in het kader van gerechtigheid. Zijn ervaringen met het gevangeniswezen komen van pas in zijn functie als gids voor Blokhuispoort. Overigens heeft de Vries zijn leven inmiddels

weer op orde.

Helfrich werkt al 42 jaar voor justitie. Hij geeft aan dat het werken als gids hem en de Vries helpt bij de verwerking van gevangeniservaringen, allebei op hun eigen wijze. Helfrich heeft door het hele land gewerkt in het gevangeniswezen. Hij begon in 1980 aan de opleiding tot korps-gestichtswacht in Veenhuizen. Dit betrof bewakingswerkzaamheden in de vorm van portiers- en nachtdiensten. In 1985 stroomde hij door naar de functie van gevangenisbewaarder en kwam hij in Leeuwarden terecht. Hij beschrijft dat hij destijds het gevoel kreeg dat hij in de Middeleeuwen terecht kwam. Helfrich was opgeleid om gedetineerden te resocialiseren, maar in de Leeuwarder gevangenis gold het motto: 'Geen gezeur achter de deur'. Er werd niet gesproken met gedetineerden op het hoognodige na. Helfrich kon zijn rol met betrekking tot resocialisatie dan ook niet in praktijk brengen. Een half jaar later kwamen er nog twee bewaarders die hetzelfde waren opgeleid als Helfrich.

Nieuwe zienswijzen

Door de komst van technische middelen en rapporteren maakte de oude garde geleidelijk plaats voor nieuw personeel met nieuwe zienswijzen en handelingen. Het gevangeniswezen werd steeds maatschappelijker. Resocialisatie en hulpverlening resulteerden echter in luie gedetineerden. Vervolgens werd de focus dan ook gelegd op zelfredzaamheid. Helfrich legt uit hoe het financiële plaatje altijd al van invloed is op het gevangeniswezen en dat bezuinigingen aan de orde van de dag zijn. Helfrich beschrijft hoe met experimenteren al sinds 1800 getracht wordt om de recidive omlaag te brengen. Eén ding is volgens hem zeker: 'Alleen opsluiten helpt niet, dat heeft nog nooit gewerkt'. Helfrich benoemt hoe belangrijk het is om gedetineerden een doel te geven in hun leven zodat ze niet terugvallen.

Maar het praktische gedeelte bij de vrijlating van gedetineerden laat volgens Helfrich en de Vries nog altijd te wensen over. Op 19 februari 2016 stond de Vries aan de poort van Esserheem Veenhuizen. Hij had een laptop-tas, een tas vol met kleding en tweeënhalf big shopper met spullen. De dichtstbijzijnde bushalte was een kilometer lopen en dit lukte hem niet. Hij was toen bijna 65 jaar en niet bepaald in flietsende conditie. Hij is midden op straat gaan staan en heeft een langsrijdende dame gevraagd of zij hem wilde afzetten bij de bushalte. Zij heeft hem naar de bushalte gebracht. Helaas heeft hij haar nooit meer gesproken om haar te bedanken.